

Ivan Kovačević

Dragana Antonijević

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu*

ikovacev@f.bg.ac.rs

dantonij@f.bg.ac.rs

Žarko Trebješanin

*Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerzitet u Beogradu*

zarkotreb@sbb.rs

Metodološki okvir proučavanja nostalgije i životnih priča*

Apstrakt: Nostalglični narativi se javljaju u dva dominantna oblika – kao istorijske nostalgije i kao personalne nostalgije. Personalni sadržaji i istorijske priče se mogu registrovati u slobodnoj formi životnih priča, žanra dobro poznatog u folkloristici, kao i u narativima koji se dobijaju kroz dve forme intervjua. Prva forma intervjua se generiše iz antropološke tradicije tj. etnografskog prikupljanja podataka i odnosi se na opis društvenih, ekonomskih i svih drugih elemenata prošlosti, dok se druga forma intervjua, generisana iz psihologije, slična dubinskom intervjuu, odnosi na lične doživljaje iz ranijeg vremena. Kada se dođe do nostalgličnih narativa u ove tri forme moguće je sprovesti: a) analizu svake ponaosob i b) porediti ih u cilju utvrđivanja razlika i sličnosti. Na osnovu takvog postupka moguće je otkriti gde i kako se stvaraju opisi prošlosti koji ne odgovaraju ličnom iskustvu, što je karakteristika kako jugonostalgije tako i drugih sličnih sećanja na prošlost.

Ključne reči: nostalgija, Srbija, jugonostalgija, istorijska nostalgija, personalna nostalgija, pamćenje, sećanje, metodi, lične priče, dubinski intervjui

Nostalgija u sebi sadrži dva povezana elementa: prošlost i sećanje¹. Oba elementa nostalgije određuju pravac, a moguće i vrstu nostalgije koje treba imati u vidu prilikom preciziranja metodoloških procedura istraživanja nostalgličnih na-

* Ovaj rad je nastao kao rezultat projekata Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja 177022 i 177035.

¹ Teorijski i pojmovni okvir istraživanja dali smo u tekstu "Teorijsko-pojmovni okvir za proučavanje nostalgije" (Kovačević, Trebješanin, Antonijević 2013)

rativa. U ovom radu razmotrićemo ukratko istorijat sakupljanja životnih priča i životnih istorija u antropologiji i folkloristici, potom se usredsrediti na karakteristike antropološko-folklorističke metode rada sa životnim pričama, kao i dubinskog intervjua u psihologiji, i na kraju u osnovnim crtama razmotriti plan metodologije rada na projektu analize ličnih i istorijskih nostalgčnih sećanja.

Antropološki i folkloristički pristupi životnim pričama

Budući da su životne priče i životne istorije predmet rada i interesovanja različitih naučnih disciplina, poput antropologije, folkloristike, psihologije, sociologije, istorije, političkih nauka, medicine, književnosti i dr, postoji velika raznovrsnost, ali i preklapanje i neusaglašenost teorijsko-metodoloških pristupa, ciljeva i terminologije, što doprinosi zbrci i utisku o nestandardizovanim pristupima kako u njihovom prikupljanju tako i interpretaciji (Hutch and Wisniewski 2003, 124; Peacock and Holland 1993, 367; Bertaux and Kohli 1984, 218).

Antropologija, od svojih disciplinarnih početaka, koristi metod životnih istorija u proučavanju.² Bazični pristup počiva na ideji da je individua nosilac i kreator kulture kojoj pripada i da se kroz njenu životnu priču, poput "ogledala", odslikavaju fenomeni proučavane kulture. Takođe, polazna pretpostavka je bila i da je životna priča neke individue, kroz životni ciklus o kome pripoveda, reprezentativna za pripadajuću kulturu i društvo, te je izbor obično padao na "tipične"³ predstavnike grupe.

Američka etnografija je, početkom XX veka, počela da koristi metod životnih istorija u svojim istraživanjima kao alternativu etnografskim deskripcijama. Prvi koji je primenio takav metod rada bio je antropolog Pol Radin koji je 1909. godine započeo razgovore s Indijancem Crashing Thunder iz Vinebago plemena, beležio njegova sećanja na indijanskom jeziku i potom 1926. godine objavio životnu priču svog sagovornika. "Karakteristiku tog intervjua predstavlja činjenica da je reč o običnoj osobi kroz čiji život se prelama život i kultura njegovog plemena, a interes je počivao na pojedincu, ne na zajednici. Radin je istakao značaj svog rada kao pionirskog, ali i to da je ta osoba prihvatila težak zadatak da priča o sebi i svom životu iskreno i pošteno" (Tierney and Clemens 2012, 268). Studenti Franca Boasa radili su u to vreme na doku-

² Videti na primer preglede antropoloških proučavanja životnih priča u: Langness 1965; Mandelbaum 1973; Frank 1979; Langness and Frank 1981; Crapanzano 1984; Kirshenblatt-Gimblett 1989; itd.

³ O kritici antropološkog pristupa u odabiru "tipičnog" predstavnika grupe i samog tog koncepta, kroz razmatranje četiri klasične antropološke monografije bazirane na životnim istorijama v. Crapanzano 1984.

mentovanju "kulture sećanja" američkih Indijanaca. Kako ističe Barbara Kiršenblat-Gimblet, američki antropolozi su vrlo brzo shvatili da mogu da postignu veću koherentnost i živost u izveštajima organizovanim u formi autobiografija, nego što to mogu postići koristeći se klasičnom etnografijom. Ako antropolozi ne mogu da iskuse kulturu koja je, po njihovom mišljenju, već nestala onda barem mogu da imaju iskustvo osobe koja se još uvek seća kako je nekada bilo. Tako se i došlo do životnih istorija i autobiografskih sećanja u nastojanju da se opišu nativne američke kulture⁴. Životne istorije su postale ne samo način pomoću koga se strukturise etnografski intervju već i heurističko oruđe koje integriše fragmentarnu građu, kao i literarni žanr koji je u stanju da pokaže svu izražajnu slikovitost govornika (Kirshenblatt-Gimblett 1989, 128-129). Međutim, u skladu sa Boasovim etnografskim pristupom, tadašnje antropološke monografije proistekle iz studija životnih priča ostajale su na nivou deskripcije, bez analitičkih objašnjenja. Prvi pokušaj da se uspostave analitički kriterijumi, a životne istorije prestanu da budu samodovoljni dokumenti, potiče iz 1935. godine kada je Džon Dolard (John Dollard) napisao knjigu "Criteria for the Life History", u kojoj je izneo kriterijume za upotrebu ličnih priča u razumevanju kulture. Premda se njegov pristup danas smatra prevaziđenim, on je dao smernice metodu koji je do tada uglavnom bio neformalan (Tierney and Clemens 2012, 273).

Novi podstrek u proučavanju ličnih priča stigao je sa vezom između antropologije i psihologije unutar pravca "kultura i ličnost". Predstavници te škole bili su posebno inspirisani psihoanalitičkim studijama slučaja na osnovu sećanja iz detinjstva pacijenata, a koje su nalikovale životnim pričama. Zainteresovani za to kako kulturne prakse doprinose formiranju ličnosti, mnogi antropolozi su tokom tridesetih i četrdesetih godina XX veka, u širokom zamahu, počeli da koriste autobiografske izveštaje i životne priče u proučavanju detinjstva, socijalizacije, primarne enkulturacije i akulturacije (Kirshenblatt-Gimblett 1989, 133).

U decenijama nakon Drugog svetskog rata sledila su antropološka istraživanja ličnih priča radničke klase, siromašnih⁵, marginalnih i supkulturnih urbanih

⁴ Dve najpoznatije antropološke monografije iz tog vremena, nastale na osnovu životnih priča, su Pola Radina (Paul Radin) *Crashing Thunder: The Autobiography of an American Indian*, 1926; i knjiga Lea Simonsa koji je napisao autobiografiju Dona C. Talayesva *Sun Chief: The Autobiography of a Hopi Indian*, 1942, Hopi Indijanaca koji je nakon desete godine bio edukovan kao belac prihvatajući američki način života, da bi se kasnije toga odrekao i vratio svom plemenu i njihovim običajima.

⁵ Pionirsku studiju tzv. "kulture siromaštva" predstavlja knjiga antropologa Oskara Luisa o meksičkoj porodici, rađena na osnovu njihovih životnih priča (Oscar Lewis, *The Children of Sancez: Autobiography of a Mexican Family*, 1961). Oskar Luis je, ujedno, ovom knjigom inicirao termin *culture of poverty* u antropološka istraživanja.

grupa, etničkih manjina, imigranata⁶. Strukturalizam i semiotika doprineli su, sa svoje strane, intenziviranju proučavanja narativne i tematske strukture književnih i usmenih narativa, pa shodno tome i životnih priča. Sledeći podsticaj studijama životnih istorija stigao je krajem sedamdesetih godina XX veka sa feminističkom antropologijom i feminističkom etnografijom, zainteresovanim za tekstualno predstavljanje ženskih iskustava u različitim kulturnim kontekstima, dajući, kroz prikupljanje životnih istorija, glas običnim ženama kao socio-kulturnim i istorijskim subjektima u njihovim ličnim, intimnim isповestima (Drezgic 2000, 652; Kirshenblatt-Gimblett 1989, 137)⁷. Povećano interesovanje naučnika za starenja i zrelo doba, kao i uočavanje važnosti reminiscencija, usmerili su antropološka istraživanja životnih priča sa detinjstva ka starijim osobama i njihovim sećanjima (Kirshenblatt-Gimblett 1989, 138). Poslednji obrt u proučavanju došao je sa poststrukturalizmom i postmodernizmom koji su, kritikujući ranije pristupe, doprineli daljem interesovanju za životne istorije kao narrative sa fokusom na komunikaciju, dijalog, davanje glasa podređenim grupama, na subjektivni angažman istraživača-antropologa, na pitanja identiteta i samokreacije kazivača kroz pripovedanje, itd (Hatch and Wisniewski 2003, 129-130).

Istovremeno, za metod rada životnih priča bili su zainteresovani i folkloristi koji su ih beležili kao vid umetničkog izražavanja nadarenih kazivača. Ipak, dugo vremena su lične priče predstavljale usputnu folklornu građu, uglavnom kao komentar o pripovedačima i ambijentu pripovedanja. Po mišljenju Maje Bošković-Stuli, folklorističko interesovanje za lične priče i usmene istorije počelo je da raste s nestajanjem klasičnih žanrova iz pripovedačke tradicije, kao i s povećanim interesovanjem za dokumentarnost autentičnih zapisa aktuelnog usmenog stvaralaštva (Bošković-Stulli 1985, 141). Džef Tod Titon takođe ukazuje na "provalu dokumentarnosti" koja je sedamdesetih godina zahvatila i američku folkloristiku, do tada prilično nezainteresovanu za životne priče kao usmeni žanr⁸, a iniciranu opaskom čuvenog američkog istoričara i folkloriste Ričarda Dorsona da "hiljade priča na osnovu životnih iskustava čekaju, štaviše vape da

⁶ Antropologija migracija se u velikoj meri zasniva upravo na proučavanju ličnih priča migranata, što se pokazalo kao izuzetno zahvalno polje istraživanja, uvodeći u antropološku i folklorističku nauku poseban podžanr *migrantskih i migracijskih priča*, o tome više u Brettell and Hollifield 2000; Antonijević 2013; Thompson 1999.

⁷ Najčešće pominjana studija u okviru feminističke antropologije bazirana na životnoj priči jeste *Nisa: The Life and Words of a !Kung Woman* Marjorie Shostak, 1981, Harvard University Press.

⁸ Obično se ističe višedecenijska nezainteresovanost američkih folklorista za životne priče iako je sakupljanje i objavljivanje životnih istorija u okviru američke kulturne antropologije i evropske etnologije dalo brojne i zanimljive rezultate. Smatra se da je prvu ozbiljnu folklorističku analitičku studiju na osnovu životnih priča objavila američka folkloristkinja mađarskog porekla Linda Dégh *People in the Tobacco Belt: Four Lives*, 1975, Ottawa, National Museum of Man.

budu zabeležene", što je rezultiralo potonjim življim interesovanjem za iskustva običnih ljudi, uglavnom radnika, rasnih i etničkih manjina, imigranata, žena, starijih ljudi, osoba s margine života, itd (Titon 1980, 276-277). Tako su se, vremenom, u okviru promovisanog pristupa "studija života" (*life study method*), pojavili brojni izveštaji u prvom licu gde "običan čovek priča o sebi", nazvani memorate, folk narativi, folk istorije, folklorna kazivanja, istinite priče. Međutim, obuzeti pitanjem tradicije i tradicijskih obrazaca u folkloru, mnogi folkloristi su se pitali kakva je prava priroda i značaj ličnih priča kao folklorističkog žanra, ili, jednostavnije rečeno, da li su lične priče uopšte građa za folklor. Po mišljenju Barbare Kiršenblat-Gimblet, paradoksalno je bilo to da su se mnogi folkloristi trudili da pokažu tradicionalnost ličnih priča i njihovu usaglašenost s postojećim folklornim obrascima, uprkos činjenici da su životne priče kazivanja u prvom licu s idiosinkratičnim, tj. netradicionalnim sadržajem individualnog iskustva (Kirshenblatt-Gimblett 1989, 133-134).

Pa ipak, koliko god bile lične, životne priče potpadaju pod kulturne obrasce i grupne stavove kojih kazivač ne mora da bude svestan, a čine deo "pogleda na svet" i tradicije uže ili šire zajednice kojoj pripada. Sa razvojem etnografije komunikacije, pažnja folklorista se prenela sa problema tipologije, terminologije i tradicionalnosti na analizu teksta, diskursa i konteksta. Novi pristup je usmerio pažnju na odnos između narativa i događaja, kazivača i slušaoca, između priče i pripovedne situacije. Već tokom osamdesetih godina folkloristička istraživanja prihvatila su lične priče kao građu za sebe, te je, poput antropologije, započeto intenzivno proučavanje životnih priča ne samo nadarenih pojedinaca interesantnih folkloristici kao umetnosti reči, već i običnih pripadnika različitih folklornih grupa kao nosioca i reprezentata ekspresivne kulture svoje zajednice, posebno onih koje imaju razvijenu pripovedačku tradiciju⁹.

Postupak beleženja životnih priča: uloga i značaj istraživača i metod rada

Metod studije života ("life study method") ili *metod ličnog iskustva* ("personal experience method"), kako su neki nazvali proces rada na sakupljanju i beleženju životnih priča, neminovno je relacioni metod kojim se uspostavlja poseban odnos uzajamnosti između učesnika – kazivača i istraživača (Hatch and Wisniewski 2003, 126). Mnoge definicije ličnih priča stoga uključuju i poziciju slušaoca/ispitivača: "Životna priča je priča koju je neka osoba izabrala da ispriča o svom životu, iskazana što je moguće potpunije i iskrenije, o onome

⁹ U zajednice s izuzetno razvijenom pripovedačkom tradicijom, u kojoj je pripovedanje u prvom licu o ličnim doživljajima i anegdotama veoma živo i dugotrajno prisutno, Sandra Stal ubraja i narode na Balkanu (Stahl 1975, 17-18).

što se ta osoba seća i o čemu želi da i drugi znaju, obično kao rezultat vodećeg intervjua sa nekom drugom osobom" (Tierney and Clemens 2012, 266). Eliot Oring ukazuje na ulogu ispitivača koji svojim pitanjima i podsticajima traži od informanta da razmisli o sebi, svom znanju i ponašanju na nov način, ukratko, da ga navede da se ponaša "kao kulturološki i psihološki refleksivno biće" (Oring 1987, 246).

Razgovor ili intervju po pravilu traje nekoliko sati, a najčešće se ponavlja više puta. Potrebno je predočiti kazivaču temu i cilj razgovora, omogućiti mu vreme da "sabere" misli i sećanja, da počne da ih priča kao manje ili više koherentnu celinu. Iskustva mnogih autora (uključujući i naše lično), na sakupljanju životnih priča, potvrđuju da se u početku rada većina kazivača snebiva, izražava sumnju u svrhovitost projekta i nerazumevanje cilja beleženja svojih sećanja i iskustva, očekuje veći podsticaj i razjašnjenja od strane ispitivača. Kako vreme prolazi, posebno tokom više puta ponovljenih intervjua, stvara se odnos poverenja i bliskosti u kome kazivač počinje spontanije da govori i da zauzima aktivniju ulogu u kreiranju komunikacije: "Kada ćete ponovo doći do nas? Počeo sam da o svom životu razmišljam u poglavljima" reči su osobe koja je svoju životnu priču kazivala Eliotu Oringu. U suštini, deluje kao da sve što treba da se dogodi jeste da kazivač priča svoju priču, slušalac da je sluša i beleži.

Ali, pričanje priča je složen komunikacijski događaj. "Slušalac nije pasivni primalac priče. Od njega se očekuje da bude pažljiv, pun poštovanja, saosećajan, da pokaže interesovanje i razumevanje poente priče ili da traži dodatna objašnjenja" (Robinson 1981,71). Radom licem-u-lice stvara se, tako, dinamična, složena i živa interakcija između kazivača i istraživača. Takav metod rada predstavlja napor koji iziskuje obostrano poverenje i saglasnost u postavljenim ciljevima razgovora, strpljenje, koncentraciju, podsticaj da se komunikacija održi i nastavi, dozvoljava slobodu u usputnim komentarima i skretanjima s teme čime se stvara "prostor intimnosti", kako je takav rad nazvala Sandra Stal, ističući "lične priča kao deo *privatnog folklor*a koji je neka osoba odlučila da podeli s nepoznatim istraživačem" (Stahl 1985, 47-48).

Pionirsku folklorističku studiju *modela pripovedne situacije* sa razrađenim postupcima analize napisao je Robert Džordž, ističući nekoliko postulata važnih za razmatranje metodološkog postupka koji treba istovremeno da obraća pažnju i beleži audio-vizuelne, dakle i oralne i kinetičke, elemente pripovedne situacije: a) svaka pripovedna situacija je komunikacijski događaj; b) svaka pripovedna situacija je iskustvo društvenog kontakta i socijalnog identiteta učesnika; c) svaka pripovedna situacija je jedinstveni i neponovljiv događaj; d) pripovedne situacije između sebe pokazuju izvestan stepen sličnosti koje su kulturno determinisane (Georges 1969, 317-319).

Međutim, u prikupljanju usmenih istorija pristup komunikaciji je drugačiji. Džef Tod Titon ističe da je balans moći u odnosu informanta i istoričara uvek

na strani ovog drugog. Dok je u ličnim pričama istraživač, antropolog ili folklorista, pre svega slušalac i saosećajni sagovornik, u beleženju usmenih istorija istoričar postavlja pitanja na osnovu visoko strukturiranog intervjua, usko fokusiran na informacije koje njega zanimaju u vezi nekog istorijskog događaja, sortira kazivanja po relevantnosti, upoređuje ih s postojećim dokumentima i drugim izvorima, i na kraju od toga čini pisanu celinu – istorijsku naraciju (Titon 1980, 283). Sličan asimetrični odnos postoji i u psihološkom intervjuu, takođe visoko strukturiranom, o čemu će kasnije biti reči.

Dakle, polustrukturirani razgovor ili intervju antropologa i folkloriste u nekim aspektima bitno se razlikuje od strogo usmerenog, standardizovanog intervjua istoričara ili psihologa. Premda i antropolog i folklorista imaju na umu naučni cilj i svrhu razgovora kojim se rukovode tokom sakupljanja životnih priča, njihov pristup je otvoreniji, manje restriktivan u postavljanju usmerenih pitanja, saosećajniji pa čak i "sentimentalniji" prema sagovorniku, kako su primetili neki antropolozi (v. Crapanzano 1984), stvarajući time intimniju komunikaciju i opušten odnos s kazivačem. Iako će neki delovi tako vođenog intervjua, verovatno, biti neupotrebljivi za kasniju naučnu analizu, oni su neophodni u kreiranju dobre komunikacije u osetljivoj situaciji kakvo je beleženje nečijih ličnih sećanja, emocija, stavova i iskustava. To je, ujedno, jedan od ključnih razloga zbog čega se životne priče po pravilu ne javljaju kao doslovno transkribovan razgovor, iako je bilo naučnika koji su smatrali da je samo tako objavljen intervju naučno validan.

Ipak, činjenica je da je izuzetno mali broj istraživača-antropologa pisao o konkretnom metodu rada sa kazivačima na sakupljanju životnih priča,¹⁰ iako su mnogi isticali potrebu striktnog opisa neposredne kontekstualne situacije. Tako, na primer, Lorens Votson (Lawrence Watson) sugerise potrebu da se identifikuju uslovi pod kojima je informant ušao u odnos s istraživačem; fizičko i socijalno okruženje s kojim je životna istorija povezana; informantovu percepciju situacije, istraživača i sopstvene pozicije; kao i definisanje uloge istraživača u procesu interpretacije (Watson 1976, 102- 103).

Takav metodološki pristup dovodi nas i do pitanja moralne odgovornosti istraživača na kome leži potonji rad u transkripciji razgovora, te analizi i interpretaciji dobijenih podataka. Značaj uloge istraživača u procesu sakupljanja, beleženja, analize i objavljivanja ličnih priča je, stoga, izuzetno važna, dok za neke autore naučna analiza društvenog, istorijskog, političkog i ekonomskog konteksta jeste upravo ono što ličnu priču pretvara u životnu istoriju. Rezultat rada je pisani tekst koji, kako je već rečeno, najčešće nije doslovno transkribovanje dijaloga, već je hronološka i tematska prerada razgovora po principima klasičnog naučnog diskur-

¹⁰ U tom smislu mogu biti interesantni tekstovi Eliota Oringa (Oring 1987) i Majkla Agara (Agar 1980) koji su opisali, delimično ili u potpunosti, tok rada i odnos sa svojim kazivačima.

sa. Kako kažu Bertró i Koli "iza svake lične priče ili etnografske (auto)biografije stoji antropolog koji postavlja pitanja i otkriva sebe kao analitičara" (Bertaux and Kohli 1984, 232). Pitanje pisanja i objavljivanja teksta leži na antropologu "koji mora da razreši dilemu: hoće li doslovno slediti govornika i preneti njegove reči na onaj način i onim redom kojim je on pričao, ili će koristiti naučne i literarne konvencije da bi tekst učinio razumljivim budućim čitaocima" (Zeitlyn 2008, 164), što, kako Krapancano ističe, neminovno dovodi do distorzije usmenog pripovedanja u pisani tekst (Crapanzano 1984, 957).¹¹ Međutim, po našem mišljenju, nepotrebno je, profesionalno neumesno i etički nekorektno objaviti baš svaki komentar, gestikulaciju i raspoloženje sagovornika, dostupno istraživaču u komunikaciji licem-u-lice tokom rada na nečijoj životnoj istoriji, premda u kasnijoj analizi razgovora takvi elementi mogu pomoći analitičaru u boljem razumevanju sagovornika i njegove priče.

U ranijim prezentacijama životnih priča, ličnost antropologa – istraživača bila je najčešće "izbrisana", materijal predstavljen informantovim rečima kao da nije bilo nikakvog doprinosa ni intervencije antropologa tokom razgovora, a ni kasnije u pripremanju i objavljivanju teksta, stvarajući iluziju o nezavisnom, samo-refleksivnom kazivaču i samodovoljnom i samorazumevajućem tekstu kome nije potrebno nikakvo objašnjenje ni analitička interpretacija (Frank 1979, 71; Drezgić 2000, 649). Do promene u pristupu je došlo, po mišljenju nekih autora, pod uticajem fenomenologije i hermeneutike koje su otvorile put razumevanju važnosti subjektivnog iskustva kao uporišne tačke u različitim kulturnim kontekstima. Na nivou metodologije takođe je došlo do promene: ličnost istraživača – slušaoca i sagovornika – tokom razgovora ili intervjua postala je važna za razumevanje kako konverzijske i pripovedne situacije, tako i teksta kao finalnog proizvoda antropološkog rada (Watson 1976, Frank 1979).

Neki istraživači, poput Sandre Stal, naglašavali su značaj istovetne kulture ili, preciznije, "foklorne grupe" kojoj bi trebalo da pripadaju i kazivač i slušalac –interpretator, budući da poznavanje istih kulturnih konvencija omogućava ispravno prevođenje kazivačevih "emskih" komentara u antropološke "etske" interpretacije (Stahl 1985, 53). Međutim, pitanje poznavanja konteksta, odnosno "pozadinskog znanja" antropologa ili folkloriste o društvenom i kulturnom okruženju kazivača, po nekim mišljenjima, predstavlja "dvosekli mač". S jedne strane, poznavanje konteksta je neophodno u analizi i interpretaciji podataka, kao i u približavanju razumljivosti teksta čitaocima koji ne

¹¹ Sličnu opasku o neminovnoj distorziji koja stiže sa životnim istorijama kao finalnim proizvodom antropološkog rada navodi i Dejvid Zejtlin, citirajući reči Edvarda Brunera: "Životno iskustvo sastoji se od slika, osećanja, sentimenata, želja, misli i značenja poznatih osobi čiji je život u pitanju... Ispričan život, životna istorija je narativ na koga su uticale kulturne konvencije pripovedanja, očekivanja slušaoca i društveni kontekst" (Zeitlyn 2008, 164).

moraju deliti isto kontekstualno znanje s antropologom. S druge strane, po mišljenju Majkla Agara, zajedničko znanje kazivača i antropologa o socio-kulturnom okruženju ili supkulturi kojoj kazivač pripada umanjuje njegovu potrebu za dodatnim objašnjenjima, stoga se dešava da "informant postane manje informativan, a etnograf manje analitičan" (Agar 1989, 229).

Kada je u pitanju rad s kazivačem koji ne pripada istoj kulturi ili supkulturi kao istraživač, te stoga ne dele isto "pozadinsko znanje", javljaju se drugačiji problemi. Krapancano je ukazivao na to da antropolozi, često nesvesni toga, intervenišu u životu svojih informanata, svojim pitanjima i očekivanjima ih mogu izložiti neprijatnostima da se ponašaju na neadekvatan način ili da govore o stvarima o kojima se ne priča u njihovoj kulturi (Crapanzano 1984, 956). S druge strane, Klod Levi-Stros je, pišući prikaz knjige Lea Simonsa "Poglavica Sunce: autobiografija jednog Hopi Indijanca", uočio poseban kvalitet ličnih priča koji nam omogućava da sagledamo stranu kulturu iznutra, kao živuću celinu, pomažući ne toliko u stvaranju novog metoda koliko u eliminaciji starih problema koji nastaju kada stranu kulturu posmatramo spolja, a nestaju kada je sagledavamo iznutra uz pomoć biografske metode (Lévi-Strauss 1943, 516). Daniel Bertro je zaključio da je ovom opaskom Levi-Stros indirektno uputio ne samo na značaj analize već i na moć sinteze, koju poseduju životne priče, u povezivanju naizgled nepovezanih pa i suprotstavljenih fragmenata i elemenata kulture poput normi, vrednosti, uloga, rituala i drugog koje posmatramo kao antropolozi-autsajderi u nekoj stranoj kulturi (Bertaux and Kohli 1984, 232).

Produbljeni psihološki intervju

Intervju (klinički, kvalitativni)

Nije svaki razgovor dvoje ljudi intervju. Najkraća i najefektnija definicija intervju glasi da je to "razgovor sa razlogom". Naučni, istraživački intervju, razgovor stručnog intervjuera s ispitanikom (intervjuisanim), razlikuje se od običnog razgovora ili novinarskog intervju po svom cilju, strukturi i načinu interpretacije. Intervju kao tehnika psihološkog istraživanja je "profesionalnim ciljem usmereni razgovor dve osobe koje imaju međusobno komplementarne uloge" (Berger 2009). To je dijalog dvaju lica koja se nalaze u asimetričnom odnosu, u kome jedno, stručno lice, intervjuer, svojim pitanjima inicira, određuje koncepciju i pravac razgovora, dok drugo nastoji da pruži što adekvatnije odgovore.

Kvalitativni intervju ima svoju relativno dugu istoriju. Još krajem devetnaestog veka Frojd (Freud) uvod psihoanalitički intervju kao sredstvo prikupljanja biografskih podataka u svojim čuvenim studijama slučaja (u *Čovek-vuk*, *Čovek-pacov* i drugim). Tvorac psihoanalize tražio je na početku terapije od svojih pacijenata da mu ispričaju svoju životnu priču, ali ne hronološki ili lo-

gički povezanu, već onako kako se sećaju, polazeći od onoga što im prvo pada na pamet, uključujući i njihove vlastite snove, fantazme i uspomene. Tako je dobio jednu uzbudljivu životnu ispovest satkanu od fakata i fikcija, od događaja koji su se zaista dogodili, iskrivljenih sećanja i potpuno lažnih sećanja (*uspomene pokrivalice, lažna sećanja*) (Freud 1913, Trebješanin 2012). Klinički, kvalitativni intervju koristio je i drugi veliki psiholog, Žan Pijaže (Piaget) u svojim produbljenim istraživanjima osobnosti dečjeg alogičnog i akauzalnog mišljenja, kao što su animizam, magizam, artificijelizam, sinkretizam, itd (Piaget 1929/2007). Kasnije, osim psihoanalitičara, kliničkih i razvojnih psihologa, produbljeni intervju sve više koriste i socijalni psiholozi kako bi bolje razumeli subjektivni aspekt neobičnog ponašanja ljudi (pokoravanje autoritetu, v. Milgram 1974/1990) i razvoj karakterističnog sindroma osobina ličnosti (autoritarna ličnosti, v. Adorno 1950). Produbljeni intervju se sve češće koristi u istraživanju navika, motivacije i načina života potražšača. Mada se dubinski intervju veoma često i produktivno koristio u mnogim znamenitim istraživanjima mišljenja, emocija, motiva, snova, ličnosti i psihičkih poremećaja, kao i sve više u marketinškim ispitivanjima ciljnih grupa, tek poslednjih nekoliko decenija metodologije društvenih nauka počele su ozbiljnije da se bave kvalitativnim intervjuom kao plauzabilnim istraživačkim metodom (Gubrium i Holstein 2002).

Dubinski intervju: osobnosti, okolnosti i cilj

Dubinski ili produbljeni intervju (engl. in-depth interview), predstavlja jednu od tehnika kvalitativnog istraživanja kojim intervjuer intenzivno ispitujući malu grupu odabranih osoba nastoji da dođe do dubljeg i celovitijeg uvida u životna iskustva, osećanja, način mišljenja i pogled na svet i ličnost ispitanika (intervjuisanog). Dubinski intervju je fokusiran na određenu glavnu temu i nekoliko podtema, ali je nestandardizovan ili polustandardizovan, dovoljno fleksibilan, tako da ostavlja slobodu intervjueru da u toku samog razgovora, u zavisnosti od odgovora ispitanika, formuliše pitanja kojima će produbiti određeni problem vezan za glavnu temu. Ovaj tip intervjuja je neizvestan put u nepoznato, a ne unapred precizno fiksiran put sa nizom detaljno programiranih pitanja. Opšta tema kvalitativnog produbljenog intervjuja je *svakodnevni život* ispitanika i njihov stav prema tom životu i prema konkretnim životnim situacijama (Kvale 2009).

Cilj dubinskog intervjuja je da dublje, temeljnije, slojevitije i detaljnije sagleda perspektivu grupe ispitanika, da bolje razume njihove skrivene potrebe, težnje i namere, njihovu tačku gledišta, stil objašnjavanja i zaključivanja, životnu liniju vodilju i način obrade životnog iskustva.

Ovaj način istraživanja koristi se onda kada istraživač želi da sazna psihološku pozadinu nekog fenomena ili razloge ponašanja koje se ne može u potpunosti razumeti bez uzimanja u obzir subjektivnog iskustva i introspektivnih

podataka. Zato se dubinski intervju često koristi kao dragocena dopuna kvantitativnim metodima i tehnikama istraživanja, odnosno kombinuje se sa eksperimentom, strukturisanim posmatranjem u kontrolisanim uslovima, standardizovanim intervjuom, skalom procene, upitnikom i testom. Sadejstvom kvantitativnih i kvalitativnih metoda dobija se potpunija, kompletnija i jasnija slika o problemu koji predstavlja problem istraživanja (Boyce and Neale 2006).

Intervjuer i intervjuisani u dubinskom intervjuu

Intervjuer koji koristi produbljeni intervju mora biti veoma stručan, uvežban i iskusan u ovom načinu ispitivanja, jer najveća odgovornost za dobijanje mnoštva relevantnih, validnih i pouzdanih podataka leži na njemu i njegovim sposobnostima i veštinama komuniciranja. On mora biti kadar da kreira opuštenu i poverljivu atmosferu, da motiviše ispitanika da slobodno, bez straha od kritike, moralisanja, osuđivanja i bez autocenzure iznosi svoje autentično mišljenje, da ga "otvori" prema njegovom vlastitom najdubljem iskustvu. Svojim pitanjima, ali i sveukupnim verbalno i neverbalno ispoljenim stavom, intervjuer bi trebalo da pokaže poštovanje, razumevanje i zainteresovanost za ispitanika i njegovo lično mišljenje. "Neka vaš glas izražava smirenost. Kontakt očima trebalo bi da bude direktan, a telesni stav usklađen sa drugom osobom. Svi aspekti govora tela trebalo bi da odaju otvorenost i blag, neoptužujući stav", savetuju stručnjaci (Tabs 2013). Vešt intervjuer mora da dobro poznaje i koristi veštinu "aktivnog slušanja", da ima razvijenu empatiju, kao i sposobnost umešnog reflektovanja odgovora ispitanika, kojom pokazuje svoje razumevanje i podstiče sagovornika da slobodno nastavi s iznošenjem svog iskustva (Rubin and Rubin 2004).

Dobar intervjuer poseduje raznovrsna stručna znanja i brojne komunikacione sposobnosti. Pre svega on mora imati visoko razvijene sposobnosti i veštine verbalne komunikacije, odnosno potrebno je da bude kadar da postavlja stimulativna i usmeravajuća pitanja, kako bi dobio odgovore na probleme koji ga zanimaju. On takođe dobro razume i tanane nijanse verbalnog izražavanja, tako da ima osetljivost da prepozna i nijanse u ispoljavanju stavova, osećanja i uverenja intervjuisane osobe. Osim razvijene verbalne sposobnosti on mora biti uspešan i u detektovanju i dekodiranju čak i onih sitnih, ali indikativnih neverbalnih znakova (boja glasa, pauze u govoru, modulacija glasa, položaj i držanje tela, gestovi, facijalna ekspresija, fizička distanca itd). Najzad, intervjuer se nekada mora osloniti i na svoju intuiciju, na empatičku sposobnost direktnog otkrivanja skrivenih osećanja i namera ispitanika putem vlastitog "socijalnog radara".

Ispitanici (intervjuisani) u ovom načinu ispitivanja predstavljaju relativno mali broj, smišljeno, ciljano i pažljivo odabranih kvalifikovanih ljudi za određeni problem (Guion, Diehl and McDonald 2011). Intervjuisane osobe imaju

prilikom da kao odgovor na otvorena pitanja iznesu detaljno, ekstenzivno i obrazloženo svoja uverenja, stavove i mišljenja o problemu koji se ispituje.

Sedam faza u koncipiranju i sprovođenju dubinskog intervjua

Ceo proces istraživanja pomoću dubinskog intervjua može se predstaviti u *sedam faza* (Kvale 1996):

1. *Tematizacija*. Pre izvođenja samog istraživanja, neophodno je dobro se pripremiti, a to znači, pre svega, precizno formulisati ciljeve i predmet istraživanja, odnosno opisati kako je koncipirana tema koja se ispituje intervjuom.

2. *Dizajniranje*. Pravljenje detaljnog plana istraživanja u svih sedam faza, koji uključuje ko će biti intervjueri, a ko odabrane osobe za intervjuisanje, kako će se odvijati intervju i kako rešiti etičke probleme koji se mogu javiti.

3. *Postupak intervjuisanja*. Vođenje intervjua po utvrđenim kanonima. Na početku razgovora zahvaliti ispitaniku na učešću, objasniti mu svrhu razgovora i da je sadržaj intervjua apsolutno poverljiv, da će se poštovati pravo intervjuisanog na privatnost, te da u svakom trenutku može slobodno odustati od razgovora. Ljubaznim, blagonaklonim ponašanjem i opštim pitanjima (kako se zove, kada je rođen, gde radi itd) neophodno je već na početku opustiti sagovornika i uspostaviti odnos uzajamnog poverenja i saradnje. Svojim pitanjima, kao i stavom zainteresovanosti i razumevanja, intervjuer nastoji da motiviše ispitanika da odgovara na pitanja što iskrenije i iscrpnije. Najzad, na samom početku intervjua, potrebno je saopštiti ispitaniku koliko je predviđeno trajanje razgovora (oko 50 minuta, najviše 1 čas) i dobiti njegovo odobrenje za snimanje i beleženje odgovora.

Središnji i najobimniji deo intervjua posvećen je glavnoj temi, koja se nizom pitanja razbija na uže probleme i onda razmatra po pojedinim segmentima i sa više aspekata. U ovom delu razgovora mora se voditi računa da se dobiju svi relevantni podaci, obratiti pažnju ne samo na ono što intervjuisani kaže, nego i kako kaže, na ono što pokušava da prećuti, na njegovo ponašanje, na ispoljavanje emocija i stavova. Intervjuer bi trebalo povremeno da proveri da li ispitanik dobro razume pitanje, kao i da li on sam (intervjuer) dobro shvata odgovor koji je dobio (*Da li sam Vas dobro razumeo, Vi mislite da ...*). Pitanja u ovoj vrsti ne-standardizovanog intervjua su široka, otvorena, obuhvatna i podsticajna, za razliku od uskih, preciznih pitanja u standardizovanom intervjuu, gde se traži precizan, kratak i konkretan odgovor, često samo u vidu "da"/"ne". Tipična pitanja u produbljenom intervjuu su i ona koja traže dalje, dublje objašnjenje rečenog ili razjašnjavanje i detaljnije opisivanje nekog događaja, doživljaja, stava ili procene. Takva su, recimo, pitanja: *A šta Vi o tome mislite? Kako Vi to ocenjujete? Kako se i zašto se, po Vašem mišljenju, to desilo? Da li biste mi ispričali kako ste se tada osećali i šta ste sve mislili? Vaše zapažanje je zanimljivo, pa bih voleo da ga ma-*

lo šire obrazložite, da li biste mi dali neki primer za to što kažete? Osnovnih, glavnih pitanja (tu ne računamo potpitanja, usmerenih na razjašnjavanje rečenog) ne bi trebalo da bude više od 15-20.

U *završnom delu* intervjua potrebno je prvo intervjuisanog pripremiti za nastupajući kraj i upitati ga: *Da li ima još nešto što biste želeli da kažete o ovoj temi, a niste imali priliku?* Posle toga se ukratko sumiraju dobijeni odgovori, kako bi se još jednom proverilo razumevanje njihovog značenja. Najzad, intervjuer bi trebalo da pohvali trud ispitanika da svoje doživljaje i uspomene što vernije opiše i da mu još jednom zahvali na odvojenom vremenu, strpljenju i uloženom naporu.

4. *Transkripcija*. Skidanje sa trake snimljenog razgovora, odnosno prekućavanje, transformisanje usmenog govora u pisani tekst, obrada i redigovanje. Dodavanje napomena o toku intervjua i važnim zapažanjima o karakterističnom ponašanju ispitanika tokom ispitivanja. Cilj svih operacija u ovoj fazi je da se sirov materijal sredi i pripremi za analizu.

5. *Analiza*. Na osnovu cilja i predmeta istraživanja, kao i dobijenog materijala, odabratu najpogodniji metod za analizu sadržaja svih prikupljenih podataka u intervjuu. Dobijena mišljenja, procene, stavove, doživljaje sažimati i svrstati po srodnosti u određen, najpogodniji sistem kategorija, koji je za ovu priliku konstruisan. Ova faza podrazumeva hermeneutičku i narativnu analizu životnih priča, kao i analizu diskursa (sintaksa, bogatstvo leksike, verbalna fluentnost, dužina i složenost rečenice, korišćenje metafora, stilske osobenosti itd.).

6. *Verifikacija*. Utvrditi koliko su prikupljeni podaci pogodni za generalizaciju, koliko su pouzdani i valjani (validni). Podaci koji, bez obzira na njihovu pojavnu raznovrsnost, mogu da posluže izvođenju opštijih zakonitosti (*generalizaciji*). *Pouzdan* su dobijeni podaci koji su konzistenti, usaglašeni jedni sa drugim, a *validni* su u onoj meri u kojoj se zaista odnose na problem koji je trebalo da se istražuje.

7. *Pisanje izveštaja*. U izveštaju koji će biti objavljen valja opisati korišćeni metod, sve relevantne dobijene podatke, kao i celokupni tok samog intervjua u čitljivom narativnom obliku. Najzad, u izveštaju treba dati detaljnu i argumentovanu analizu prikupljenih informacija i sve značajne zaključke izvedene iz njih, kao i integralno tumačenje istraživanog problema.

Pokazatelji uspešnosti produbljenog intervjua su: broj dobijenih iskrenih, spontanih, raznovrsnih, konkretnih, lucidnih i relevantnih odgovora (Kvale 2009).

Dobre i rđave strane dubinskog intervjua

Prednosti dubinskog, nestandardizovanog intervjua je što se u relativno kratkom roku može prikupiti velika količina dragocenih, veoma detaljnih i

značajnih informacija, koje se ne mogu dobiti površnim upitničkim istraživanjem ili rutinskim standardizovanim intervjuom. On je ekonomičan jer ne zahteva velike materijalne troškove, s obzirom na to da je uzorak mali i selekcioniran. Zatim, ovom vrstom kvalitativnog intervjuja do novih i važnih podataka dolazi ne samo intervjuer, nego i intervjuisana osoba stiže nove uvide u sebe samog i dolazi do dragocenih saznanja, pošto svoj život tada sagledava na nov i nesvakidašnji način. Najzad, dobra strana ovakvog ispitivanja jeste ta da je mnogo prijatniji i opušteniji za ispitanika, kome se posvećuje puna pažnja i poštovanje od intervjuera, za razliku od ispitanika koji u grupi odgovara na pitanja u upitniku ili na anketu.

Nedostaci ovakvog, veoma zahtevnog intervjuja su pre svega u tome što se njegovo izvođenje ne može poveriti standardnom, prosečno kvalifikovanom stručnjaku za intervju. Za produbljeni intervju neophodno je angažovanje istaknutog, vanserijskog stručnjaka. A to znači veoma iskusnog, nadarenog i veštog intervjuera, dovoljno senzibilnog čak i za one najtananije i najsitnije neverbalne i verbalne znakove ispitanika i ujedno sposobnog da brzo i umešno reaguje, te da u pravom trenutku adekvatno reflektuje skrivena osećanja ispitanika, ispolji empatiju i postavi pravo, produbljeno pitanje, koje pogađa suštinu. Druga mana ovog tipa intervjuja je što pitanja nisu standardizovana i uniformna, pa je nemoguće poređenje odgovora između različitih ispitanika. Najzad, pošto se odgovori ne mogu kvantifikovati i objektivizirati, dobijeni zaključci u velikoj meri zavise od samog intervjuera, koji može biti pristrasan.

Metodološki pristup životnim pričama i intervjuu: konkretizacija terenskog rada na projektu

Autobiografska memorija, shvaćena kao znanje o sebi u prošlosti, predstavlja osnov personalne memorije. Navedeni zaključci kognitivnih psihologa, objašnjavajući funkcije autobiografske memorije, opisuju ono od čega polazi analiza nostalgичnih narativa koja se odvija na nivou poređenja istorijske i personalne nostalgije, sa ciljem ustanovljavanja njihovih međuodnosa. Autobiografska memorija, kao osnov manifestovanja personalne nostalgije, javlja se u slobodnoj formi životne priče, ali se može do nje doći i direktnim, dubinskim intervjuima. I u jednom i u drugom slučaju javljaju se vremenski odsecci, faze ili periodi koji se izdvajaju. Autobiografska memorija, koja gradi personalnu nostalgiju, može se fokusirati na pripadnike određene društvene grupe da bi se njihova memorija mogla porediti, kako sa njihovim narativima istorijske nostalgije, tako i međusobno kroz poređenje životnih priča s autobiografskom memorijom dobijenom dubinskim intervjuem. Koje će zajedničke socijalne karakteristike biti izabrane delimično je arbitrarno budući da su poređenja različitih nostalgичnih narativa moguća unutar svake društvene grupe. Ipak, uko-

liko se pretpostavi da lična nostalgija bitno utiče na istorijsku nostalgiju onda se taj uticaj može bolje uočiti na populaciji koja ima određena znanja i obrazovanje budući da bi ta znanja trebalo da budu "brana protiv" istorijske nostalgije. S druge strane ukoliko se, pak, a to je pretpostavljeno, istorijska nostalgija javlja i kod ljudi koji imaju više ili visoko obrazovanje, onda je to pogodnija populacija za poređenje dva oblika memorije. Radi mogućnosti međusobnog poređenja izabran je životni put koji prolaze pojedinci sledećih karaktera:

- stacionarna urbanost – ceo život u jednom gradu
- visoka obrazovanost – viša škola ili fakultet
- zaposlenost – standardni radni vek do penzije
- porodičnost – brak i porodica (potomstvo)

Za osobe koje imaju date karakteristike pretpostavlja se da prolaze kroz životne dekade. Te dekade treba shvatiti uslovno i kao putokaz kojim ide autobiografska memorija. Ti periodi nisu ni u kom slučaju ni pravilo ni prosek u periodizaciji života već samo idealtipski model koji treba da posluži za proučavanje nastanka i funkcionisanja nostalgičnih narativa.

Prva dekada (0-10) sadrži početnu socijalizaciju, igru, prodično okruženje, učenje jezika, pismenosti i sticanje prvih znanja. Druga dekada (10-20) se odnosi na školovanje, prva životna iskustva, socijalizaciju u vršnjačku grupu, upoznavanje ljubavi i seksa. U trećoj dekadi (20-30) zastupljeni su produženo školovanje (studiranje), početak zaposlenja, zabava, čvršći socijalni odnosi i čvršće emotivne veze. Četvrta dekada (30-40) uključuje početak radne karijere, sklapanje braka, zasnivanje porodice i samostalno stanovanje. Petu dekadu (40-50) karakteriše rad (profesionalni život i razvoj karijere), vaspitavanje dece, prorođični život. Šesta dekada (50-60) se sastoji iz privođenja kraju radnog veka i osamostaljivanja dece. Sedma dekada (60-70) se sastoji iz završetka radnog veka (penzionisanje), samostalnog života bračnog para i pristizanja treće generacije. Osmu dekadu (70-80) karakteriše smanjenje fizičkih mogućnosti, starenje, bolest.

Potrebno je još jednom podvući uslovnost ove periodizacije života i njenu svrhu. Ona je prvenstveno vodič za izbor ispitanika, ali ne zato što se želi ispitati kakva su nostalgična osećanja osoba koje odgovaraju postavljenom socijalnom opisu, već zato što se i nostalgični narativi ispitanika, koji odgovaraju tom opisu, mogu međusobno porediti i to u sva tri nosioca nostalgičnih sadržaja: životnoj priči, autobiografskoj memoriji i istorijskoj memoriji. Sasvim je koguće da bi izbor nekog drugog socijalnog opisa omogućio željeno poređenje, ali ovaj izbor je učinjen zbog razloga koji su već navedeni kao i iz praktičnih razloga koji se odnose na lakše pronalaženje ispitanika i njihov pristat-

nak da budu ispitani. Radi lakšeg postavljanja pitanja i beleženja odgovora tražice se ispitanici čiji životi u najvećoj mogućoj meri odgovaraju navedenoj periodizaciji. Poželjna starost ispitanika je oko 70 godina.

Istraživanje nostalgичnih narativa ima tri faze prikupljanja podataka koje proizlaze iz tri vrste sećanja koja su predmet beleženja. To su: autobiografska sećanja uobličena u životne priče, zatim sećanja na lično iskustvo dobijena dubinskim intervjuom i oralna istorija u kojoj se ispitanici sećaju istorijskih, društveno-ekonomskih i kulturnih događaja u prošlosti. Tri intervjuja bi trebalo da budu obavljena s istim ispitanicima u nešto većem vremenskom razmaku (npr. oko 30 dana). Ispitanicima će tri razgovora biti predstavljena kao dva: *razgovor o životu samog ispitanika*, koji će u drugom intervjuu biti "dopunjavan", i potom kao *razgovor o istoriji* tj. o "prošlim vremenima".

U ispitivanju autobiografskih sećanja, tipična pitanja sadrže: *ko, šta, gde i kada*. Osnovna tema razgovora s ispitanicima je njihovo sećanje na pojedine periode u životu. U prvom intervjuu ispitanik treba da bude podstaknut da ispriča svoju životnu priču. Imajući u vidu način na koji ljudi konstrišu životnu priču i na osnovu životne priče koju ispitanik treba da ispriča samostalno, nije potrebno insistirati na hronološkom nizu priče, ali potrebno je konstatovati preskakanje određenih životnih faza (dekada) i pokušati da se, po završetku ispitanikovog "pregleda sopstvenog života", dobije neki podatak o ispitanikovom životu u "preskočenom" vremenu. Konstatujući preskakanje faza ili njihovu lapidarnu elaboraciju, ispitivač dobija putokaz za detaljan ("dubinski") intervju. U tom intervjuu potrebno je ispitanika sve vreme upućivati da govori o svom ličnom iskustvu koje bi trebalo da, što je manje moguće, bude povezano sa socio-ekonomskim osobinama vremena o kome priča i potrebno ga je usmeravati da vrednuje uspomene i delove svog života. Treći intervju se odnosi na usmenu istoriju i od ispitanika se traži da ispriča svoje viđenje vremena u kome je živeo. Naglasak je na društvenim i ekonomskim okolnostima vremena i životu ispitanika u tom vremenu. Dominantna pitanja su "kako se živelo?" i "kako ste vi živeli?"

Literatura

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D.J., Sanford, R. N. 1950. *The Authoritarian Personality*. New York: Norton
- Agar, Michael. 1980. Stories, Background Knowledge and Themes: Problems in the Analysis of Life History Narrative. *American Ethnologist* 7 (2): 223-239.
- Antonijević, Dragana. 2013. *Stranac ovde, stranac tamo. Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera*. Beograd: Srpski genealoški centar – Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Etnološka biblioteka knj. 75.
- Berger, J. 2009. *Psihodijagnostika*. Beograd: Zavod za udžbenike.

- Bertaux, Daniel and Martin Kohli. 1984. The Life Story Approach: A Continental View. *Annual Review of Sociology* 10: 215-237.
- Bošković-Stulli, Maja. 1985. Pričanja o životu. Iz problematike suvremenih usmenoknjiževnih vrsta. *Književna kritika* 5: 137-164.
- Boyce, C. & Neale, P. 2006. *Conducting In-depth Interviews: A Guide for Designing and Conducting In-depth Interviews for Evaluation Input*. Online. http://www.pathfind.org/site/DocServer/m_e_tool_series_indepth_interviews.pdf?docID=6301
- Brettell, Caroline and James Hollifield (eds). 2000. *Migration Theory: Talking Across Disciplines*. New York-London: Routledge.
- Crapanzano, Vincent. 1984. Life-Histories. *American Anthropologist* 86 (4): 953-960.
- Drežgić, Rada. 2000. Life History and Feminist Ethnography. *Sociologija* 42 (4): 647-666.
- Frank, Gelya. 1979. Finding the Common Denominator: A Phenomenological Critique of Life History Method. *Ethos* 7 (1): 68-94.
- Freud, S. 1913/1971, "On Beginning the Treatment". *Collected Papers, II*. London: Hogarth Press.
- Georges, Robert. A. 1969. Toward an Understanding of Storytelling Events. *Journal of American Folklore* 82 (326): 313-328.
- Gubrium, J. F. and J. A. Holstein (eds). 2002. *The Handbook of Interview Research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hatch J. Amos and Richard Wisniewski. 2003. "Life history and narrative: questions, issues, and exemplary works". In *Life History and Narrative*, J. Amos Hatch and Richard Wisniewski (eds), 113- 135. Qualitative Studies Series 1. Taylor and Francis e-library.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. 1989. Authoring Lives. *Journal of Folklore Research* 26 (2): 123-149. Kovačević Ivan, Trebješanin Žarko, Antonijević Dragana. 2013. Teorijsko-pojmovni okvir za pručavanje nostalgije Antropologija 3.
- Kvale, S. 1996. *Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks: Sage.
- Kvale, S. 2009. Intervju (kvalitativni). U *Enciklopedija društvenih nauka*, tom 1, Kuper, A. i Dž. Kuper (prir). Beograd: Službeni glasnik.
- Langness, L. L. 1965. *The Life History in Anthropological Science*. Holt, Rinehart & Winston.
- Langness, L. L. and Gelya Frank. 1981. *Lives: An Anthropological Approach to Biography*. Chandler & Sharp Publishers.
- Lévi-Strauss, Claude. 1943. Simmons, Leo W. ed., Sun Chief, The Autobiography of a Hopi Indian (Book Review). *Social Research* 10: 515-517.
- Mandelbaum, David G. 1973. The Study of Life History: Gandhi. *Current Anthropology* 14 (2): 177-206.
- Milgram, S. 1974/1990. *Poslušnost autoritetu*. Beograd: Nolit.
- Oring, Elliott. 1987. Generating Lives: The Construction of an Autobiography. *Journal of Folklore Research* 24 (3): 241-262.
- Peacock, James L. and Dorothy C. Holland. 1993. The Narrated Self: Life Stories in Process. *Ethos* 21 (4): 367-383.
- Piaget, J. 1929/2007. *The Child's Conception of the World*. Lanham: Rowman & Littlefield.

- Robinson, John A. 1981. Personal Narrative Reconsidered. *Journal of American Folklore* 94 (371): 58-85.
- Rubin, H. J. & Rubin, I. S. 2004. *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data* (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Stahl, Sandra K. Dolby. 1975. The Personal Narrative as Folklore. *Journal of the Folklore Institute* 14 (1/2), Special Double Issue: Stories of Personal Experiences: 9-30.
- Stahl, Sandra K. Dolby. 1985. A Literary Folkloristic Methodology for the Study of Meaning in Personal Narrative. *Journal of Folklore Research* 22 (1): 45-69.
- Tabs, Stjuart. 2013. Intervjuisanje. *Komunikacija: Principi i konteksti*, str. 448-482. Beograd: Clío.
- Tierney, William G. and Randall F. Clemens. 2012. "The Uses of Life History". In *Handbook of Qualitative Research in Education*, ed. Sara Delamont, 265-281. Edward Elgar Publishing.
- Titon, Jeff Tod. 1980. The Life Story. *Journal of American Folklore* 93 (369): 276-292.
- Thomson, Alistair. 1999. Moving Stories: Oral History and Migration Studies. *Oral History, Migration*, 27 (1): 24-37.
- Требјешанин, Ж. 2012. *Лексикон психоанализе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Watson, Lawrence. 1976. Understanding a Life History as a Subjective Document: Hermeneutical and Phenomenological Perspectives. *Ethos* 4 (1): 95-131.
- Zeitlyn, David. 2008. Life-history Writing and the Anthropological Silhouette. *Social Anthropology* 16 (2): 154-171

Ivan Kovačević

Department of Ethnology and Anthropology
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Dragana Antonijević

Department of Ethnology and Anthropology
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Žarko Trebješanin

Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade

The Methodological Framework for the Study of Nostalgic and Personal Narratives

Nostalgic narratives occur in two major forms – as historical nostalgias and as personal nostalgias. Personal contents and historical stories can be registered in the free form of life stories, a well-known genre in folkloristics, as well as in narratives obtained through two forms of interview. The first

form of interview is generated from anthropological tradition, or rather, ethnographic data gathering and refers to descriptions of social, economic and all other elements of the past, while the other form of interview, generated in psychology, similar to an in-depth interview, refers to personal experiences from an earlier time. When nostalgic narratives are collected using either of these two approaches, it is possible to a) conduct an analysis of each narrative on its own, or b) compare them in order to determine similarities and differences. Based on this it is possible to determine where and how descriptions of the past which do not coincide with personal experience are generated, which is the main characteristic of both yugonostalgia and other similar ways of remembering the past.

Key words: nostalgia, Serbia, yugonostalgia, historical nostalgia, personal nostalgia, remembering, memory, personal narratives, in-depth interview

Cadre méthodologique pour l'étude de la nostalgie et des récits personnels

Les récits nostalgiques apparaissent sous deux formes dominantes – en tant que nostalgies historiques et nostalgies personnelles. Les contenus personnels et les récits historiques peuvent être enregistrés sous forme libre de récits de vie, genre bien connu en études folkloriques, ainsi que dans des récits obtenus grâce à deux formes d'interviews. La première forme d'interview est engendrée par la tradition anthropologique c'est-à-dire par la collecte ethnographique des données et se rapporte à la description des éléments sociaux, économiques et tous les autres du passé, alors que l'autre forme d'interview prend ses origines dans la psychologie, semblable à une interview en profondeur, touche le vécu personnel d'une époque de vie antérieure. Lorsque les récits nostalgiques sont livrés sous ces trois formes, il est possible : a) d'effectuer l'analyse de chacun d'entre eux séparément et b) de les comparer dans l'objectif d'établir des différences et des ressemblances. À partir d'une telle démarche il est possible de découvrir où et comment sont produites les descriptions du passé qui ne correspondent pas à l'expérience personnelle, marque aussi bien de la yougonostalgie que d'autres souvenirs du passé voisins.

Mots clés: nostalgie, Serbie, yougonostalgie, nostalgie historique, nostalgie personnelle, mémoire, souvenir, récits personnels, interview en profondeur

Primljeno / Received: 08.12.2013.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 18.12.2013.